

הרב דוב ברקוביץ

הדרך הקיומי

תובנות לחיים בסוגיות התלמוד

נזיקין

תוכן העניינים

הקדמה אנחנו והתלמוד, דין וחשבון xi

מסכת בבא קמא: החבלה, המחילה ושלום השבת

א	הפסיכולוגיה של האלימות – פתיחתא לסדר נזיקין	3
ב	נזקי תם – אחריות ללא פשרות	13
ג	אדם מועד לעולם ותיקונו בשבת	23
ד	שור של יהודי שנגח שור של נכרי – התנגשות תרבויות	31
ה	נזקי בור – מעגלי האחריות לגרימת נזק	41
ו	נזקי אש – בערה בשדה ובערה בציון	51
ז	תשלומי כפל וארבעה וחמישה – הבעלות ומכשוליה	61
ח	מעשה שבת – הקדושה והעונג	69
ט	החובל והמוחל – כיצד מתקנים	77
י	מזפירין עד קצייא – גזל הנכרי ואבדתו	85

מסכת בבא מציעא: השוק החופשי וכלכלת יחסי אנוש

יא	שנים אוחזין – מי אוחז במה, מה אוחז במי	97
יב	השבת אבדה – אדם מול אדם, אדם מול אֵלוהיו	109
יג	השולח יד בפיקדון – הגבול הדק בין חברות ובין גזל	121
יד	הזהב קונה את הכסף – יסודות הכלכלה התלמודית	131
טו	חמש פרוטות הן – הגזל ותיקונו	141

טז	אונאת דברים – לא בשמים היא	151
יז	השוכר את האומנין – יחסי עובד-מעביד	161
יח	כרסו של רבי אלעזר ברכי שמעון – הרוח שבגוף	171
יט	השואל – בין סיפוק צרכים והנאות לבין קדושה	181
כ	הלנת שכר שכיר – "ואליו הוא נושא את נפשו"	191

מסכת בבא בתרא: השכינה והשכנים, האדמה והדמיון

כא	היזק ראייה ומחיצות של כבוד	203
כב	ארון הברית – על גבול סוד הקיום	213
כג	"לא יחפור" – מן "המצר" קוראים לשלום	223
כד	קוטרא – זיהום אוויר מחצר השכן	233
כה	מערת המכפלה ושיעור קומת האדם	243
כו	תליוהו וזבין – עסקה באונס, קידושין באונס	255
כז	עין יפה, עין רעה – הנפשות שמעבר לחוזה	265
כח	אגדות הים והמדבר – הדמיון התלמודי היוצר	275
כט	מידות ומשקלות – עשיית צדק בשוק ובמסחר	289
ל	הכרובים – מה בין פסל ליראת המקום?	299
לא	מערת קבורה – להיאסף אל הדורות	311
לב	"יש נוחלין" – האחדת הדורות	321
לג	המחלק נכסיו – דור דור ויורשיו	331
לד	זכות הבעל לרשת את אשתו בנישואין קצרי מועד	341
לה	"הרוצה שיחכים" – אמונתם של העוסקים במסחר	351

מסכתות סנהדרין ומכות: יסודות החברה והאמונה

לו	אמת ושלום – יסודות מערכת המשפט התורנית	363
לז	חלום ומציאות במלכות ישראל	373
לח	דיני ממונות בשלושה – בין דיין לסנגור	385
לט	דיני נפשות – "רזא דאחד"	397
מ	ארבע מיתות בית דין – הגוף והצלם	413
מא	משכב זכר – גילוי רזי החיים א	423

- מב המכשף – מכשפים בבית המדרש 437
 מג הבא על אשת איש – גילוי רזי החיים ב 447
 מד תחיית המתים – בין גוף לנשמה 459
 מה מסכת מכות – חלקים בתוך השלם 469

מסכת שבועות: העלם הדעת ותקוות חידושה

- מו שתיים שהן ארבע – שם ה', הידיעה והדיבור 483
 מז ידיעות הטומאה – המקדש הנעלם 495
 מח שבועת הדיינים – האיום והאמון 505

מסכת עבודה זרה: הבדלה מהנכר והשותפות האנושית

- מט "אידיהם של גויים" – בידול ומעורבות במרחבי זרים... 515
 נ יינם של גויים – תסיסתה של הרוח 529
 נא "כל הצלמים" – ציור, פיסול ועבודה זרה 539
 נב המרחץ של אפרודיטי – היהודי מתקן עולם זר לו 551

מסכת הוריות: אחריות ההנהגה למימוש התורה

- נג הורו בית דין – סמכות חכמים ואחריות אישית 567
 נד "אשר נשיא יחטא" – האיש שכפוף רק לא־לואהים 579

- הערות 591
 מפתח פסוקים 665
 מפתח חכמים 671
 מפתח נושאים 683
 אודות המחבר 691

מסכת בבא קמא

החבלה, המחילה ושלום השבת

א

הפסיכולוגיה של האלימות – פתיחתא לסדר נזיקין

פרק א, דפים ב-ג

מערכת משפט אינה צומחת בחלל ריק. היא יונקת משורשי התודעה התרבותית – אלה המכוננים דפוסי מחשבה ונורמות יסוד של התנהגות פרטית וחברתית. בדרך שבה ניסחו והגדירו חכמי התלמוד את אבות הנזיקין נמצאים עקרונות הרחוקים במהותם מתחום המשפט, אך מהווים עדות למרקם רוחני-מוסרי עשיר שממנו צומחים ערכי משפט ראשוניים.

1. האחריות המוסרית של האדם והפגיעה בשם המיוחד

ארבעת אבות הנזיקין – השור, הבור, המבעה וההבער – המוזכרים בפתיחת המסכת ומעמידים מסגרת לדיון התלמודי, מבוססים על רצף פסוקים בספר שמות, בפרקים כא-כב. סדר הקטעים הוא:
כא כח – "וְכִי יִגַּח שׁוֹר אֶת אִישׁ אוֹ אֶת אִשָּׁה וְיָמָת..."

כא לג – "וכי יפתח איש בור או כי יכרה איש בר ולא יכסנו ונפל שמה שור או חמור".

כא לה – "וכי יגף שור איש את שור רעהו ומת...".

כא לז – "כי יגנב איש שור או שה וטבח או מכרו...".

כב ד – "כי יבער איש שדה או כרם ושלח את בעירה ובער בשדה אחר...".

כב ה – "כי תצא אש ומצאה קצים ונאכל גדיש או הקמה או השדה...".

סדר הקטעים מעורר כמה תמיהות. מה פשר ההפרדה שיוצר הקטע "וכי יפתח איש בור" בין שני הקטעים הדנים בנוקי שור? ומדוע מפריד משפט הגנבה בידי אדם בין קטעים הדנים בנוקי בעלי חיים – בין נזק הנגרם מ"נגיפה" ובין אכילת יכול?

ובכן, שני כללים קובעים את סדר הפרשיות:

- נזק הגורם למותו של אדם חמור מנזק הגורם למותה של בהמה; ושניהם חמורים מנזק לרכוש מן הדומם, המביא להפסד ממון.¹
- אחריות (או פשיעה) ישירה חמורה מאחריות עקיפה.²

סדר אבות הנזיקין במשנה – השור, הבור, המבעה וההבער – בנוי באופן כללי על פי סדר הפרשיות בתורה: פתיחה, "וכי יגח שור", אחריה "כי יכרה... בור", ולבסוף סיום העוסק באש, ובלשון המשנה ב"הבער". אך שני מעשי עריכה יצירתיים נעשו בעריכת המשנה. ראשית, "המקרים" המצומצמים בהיקפם המתוארים במקרא – "וכי יגח שור", "וכי יפתח איש בור", וכן הלאה – הופכים במשנה למודלים מופשטים רחבי היקף של משפחות נזיקין, בדומה לשלושים ותשעה אבות המלאכות האסורות בשבת, שהנם מודל ויש להם תולדות; אף באבות הנזיקין יש אבות ותולדות, כמפורט בסוגיות הגמרא. כל פרשה הובחנה מתוך הגדרה מופשטת של צורת נזק מסוימת. כך, למשל, נעשית הבחנה בין נזקי השור הנגרמים על ידי גופו (נזקי

א: הפסיכולוגיה של האלימות – פתיחתא לסדר נזיקין

שור – הכוללים הן נגיחה הן נגיפה) ובין נזקי שור הנגרמים על ידי שינוי (נזקי שן המכונים במשנה "מבעה").

שנית, אף שעורך המשנה שמר על מהלך סדר הפרשיות שבמקרא, הוא חרג מלשון המקרא בניסוח שני המקרים האחרונים – "המבעה וההבער". למה שינה את המילה "אש", המקבילה בשימושה בפסוק למילים "שור" ו"בור", למילה "הבער"? למה במקרה של "האב" השלישי בחר בלשון סתומה, כמעט בלתי פתירה – "המְבֶעָה"? לאיזה סוג של נזק התכוון בכך? כאמור, בין פרשת "בור" לפרשת "אש" מפרידות שתי פרשיות – "נגיפת" שור את שורו של אדם אחר, וגנבת שור או שה בידי אדם. זהו ככל הנראה שורש מחלוקת האמוראים, רב ושמואל, בדף ג ע"ב, על אודות זיהויו של "המבעה" – האם מדובר במשפחה נוספת של נזקי שור המכונה "שן", או שמא מדובר בנזקים הנגרמים בידי אדם.

יחד עם זאת אי-אפשר להתעלם מכך שבבחירת המילה "מבעה" ובהמרת לשון הכתוב "אש" ללשון "הבער" נוצר שיר משנאי של ממש, המורכב משני זוגות. כן – בפירוט ארבעה אבות נזיקין ניכרים מאפיינים של שירה:

השור והבור
והמבעה וההבער

יצירת העמימות המכוונת באמצעות שימוש במילה "מבעה" יחד עם שימוש במילה "הבער" במקום המילה "אש" יוצרת קצב וחרוז! אך לשם מה? לסייע לזיכרון? וכי יש קושי לזכור את המשפט "השור, והבור, האדם – או השן – והאש"? מעשה עריכתי זה הוא דרמטי ומהפכני, אך הוא נשאר חידתי כמו המילה "מבעה" עצמה.

יש לשים לב לכך שהמבנה השירי שנוצר הנו של "שתיים שהן ארבע" או "שניים שהם ארבעה" – שני זוגות, השור והבור מחד גיסא, המבעה וההבער מאידך גיסא. מבנה זה אהוד מאוד על עורך המשנה. במשנה הראשונה של מסכת שבועות נמצא סיכום של ארבעה

נושאים מרכזיים במשנה המנוסחים בצורה זו, ושניים מתוכם משמשים פתיחות למסכתות.³ אף צורת האזכור של הארבע שם – יציאות השבת והשבועות, ידיעת הטומאה ונגעי הצרעת – היא במבנה של שתיים שהן ארבע.

העובדה שעורך המשנה סיכם את ארבעת השימושים העיקריים של מבנה זה דווקא במסכת שבועות – ולא, למשל, בפתיחת מסכת שבת, המופיעה בעריכת המשנה הרבה לפני מסכת שבועות – מרמזת שתשתית המבנה היא שם המיוחד בן ארבע אותיות, יִהְיֶה, שבו מחויב להישבע מי שנתחייב בשבועת בית דין. שם זה מורכב משני איברים – 'ו' ו־ה'; 'ו' ו־ה'.⁴

האם סדר אבות הנזיקין במשנה בא לרמוז שמעשי הנזק פוגעים בשם ה' באופן כלשהו? אם אכן כך הדבר, קביעה זו איננה חידוש של חכמי המשנה, שהרי כך נאמר באופן מפורש בספר ויקרא פרק כד. שם (פסוקים י-יב) מסופר על אדם שהגה את שם ה' כפי שהוא כתוב ("וַיִּקְבֹּ") כדי לקלל את חברו ולפגוע בו, ובכך ביזה את שם ה'. כיוון שעונשו של המעשה לא היה ידוע, משה פנה אל ה'. באופן בלתי צפוי, עם הוראת העונש לפרטיה, נמסר למשה בהרחבה גם עונשו של הפוגע בנפש: "וְאִישׁ כִּי יִכֶּה כָּל נַפְשׁ אָדָם מוֹת יוּמָת. וּמִכֶּה נַפְשׁ בְּהֶמָּה יִשְׁלַמְנָה נַפְשׁ תַּחַת נַפְשׁ".⁵ מה עניין הפוגע בנפש האדם ובנפש הבהמה אצל המבזה את שם ה'?

נדמה שכוונת התורה בהסמכת העניינים שלכאורה אין ביניהם כל קשר היא לקבוע שכאשר הבורא ברא את האדם הוא הטמיע בנשמתו משהו מעצם הווייתו. אותה חיות המרומזת בשם המיוחד היא המכוונת באדם תודעה, דעת, רצון ודיבור. על כן הפוגע בנפש פוגע בשם הוי"ה ובהופעתו בנשמת האדם – הוא פוגע בחיות האלוהית במידתה המצומצמת והייחודית לנפש אחת.⁶ דבר מפליא הוא שעולה מכך שגם נפש בהמה הנה הופעה כלשהי של השם המיוחד, שהרי גם דין הפוגע בנפש בהמה נודע למשה באותה פרשה. יחד עם זאת, דינו של מכה "נַפְשׁ בְּהֶמָּה" קל בהרבה מדינו של מכה "נַפְשׁ אָדָם", ומשום כך יש להבין שהופעת השם בנפש בהמה מצומצמת מזו שבאדם.⁷

2. שבת וטומאה כמודלים לאבות הנזיקין

האם בסוגיה הראשונה בגמרא יש רמז למושגים הנחשפים מתוך העיון במקרא ובמשנה? אחת מהערות המהרש"א עשויה לסייע בעדנו להבין עניין זה. המהרש"א העיר על המרחק הרב שבין הפסוקים המובאים בסוגיה לביסוס שיטות רב ושמואל על אודות משמעות המילה "המבעה" ובין תוכן דבריהם – שמדובר בנזקי "השן" או "האדם". הפסוק המבסס את שיטת רב (ש"מבעה" היינו אדם) לקוח מהנביא ישעיהו: "אָמַר שְׁמֵר אֶתְּהָ בְּקֶרֶךְ וְגַם לְיָלֵה אִם תִּבְעִיּוֹן בְּעֵינֵי שְׁבוּ אֶתְיוּ"⁸, המתייחס לצרות שיבואו על יושבי ערב ואדום. הפסוק המבסס את שיטת שמואל (ש"מבעה" היינו שן) לקוח מהקשר דומה, הפעם מהנביא עובדיה, המתאר את נפילת אדום ואת ביזיונה במילים: "אֵיךְ נִחְפְּשׂוּ עֵשׂוֹ נִבְעוּ מִצְּפָנָיו"⁹. המהרש"א מסיק מהתוכן המשותף של תוכחת העמים שארבעת אבות הנזיקין מרמזים לארבע המלכויות שגרמו נזק כל ישוער לעם ישראל.

אכן, יש לתמוה על אופי הפסוקים המובאים כביסוס לשיטותיהם של רב ושמואל בדרך ג ע"ב. יש לציין שכבר עמדנו במספר פרקים בדרך הקיומי על כך שזו דרכה של הגמרא לפתוח לנו שער לתובנות העומק של הסוגיה. והנה, יש לשים לב לכך שגם שאר הפסוקים המובאים בסוגיה עוסקים במלכים או במלכויות – בניצחונות ובישועה או בתבוסות ובחורבן. למשל, הפסוקים המובאים לביסוס הטענה שהפסוק "וְכִי יִגַּח שׁוֹר" עוסק בנגיחת קרניים, מתייחסים מחד גיסא לשימוש של נביא השקר צדקיה בן כנענה בקרני ברזל כדי לעודד את מלך ישראל לצאת למלחמה נגד ארם,¹⁰ מלחמה שהמלך לא ישוב ממנה,¹¹ ומאידך גיסא לסגולתו של יוסף על פי ברכתו של משה: "בְּכֹר שׁוֹרוֹ הָדָר לוֹ וְקַרְנָיו רְאִים וְקַרְנָיו בָּהֶם עֲמִים יִגַּח יִחַדוּ אֶפְסֵי אֶרֶץ"¹².

מה בין מלכים ומלכויות, ישועתם וחורבנם, ובין ארבעה אבות נזיקין? נדמה שבכך הגמרא מבקשת ליצור זיקה בין האופי הבהמי (נזקי שור ואולי גם "המבעה") ובין שורש האלימות שבנפשותיהם

של בני אדם, הבא לידי ביטוי באופן מובהק בתכסיסיהם של מלכים ומדינות המתגוששים זה עם זה.

אלא שהסוגיה הפותחת את מסכת בכא קמא ואת סדר נזיקין כולו, אינה מסתפקת בכך. במהלך אותה סוגיה מדגישה הגמרא חזור והדגש את ההבחנה החדה בין נזק הנעשה בידי אדם ובין נזק הנעשה בידי בהמה. כדי לדייק הבחנה בסיסית זו הגמרא, כדרכה, עורכת בירור הנראה לכאורה כבירור הרחוק מהרובד העקרוני והמהותי של הדיון.

שאלת הפתיחה של הסוגיה בוחנת שאלת יסוד העולה מן המשנה. בתחומים מרכזיים אחרים שבהם משתמשת המשנה בלשון "אבות", כמו אבות המלאכות האסורות בשבת, מוזכרות גם תולדות של אותם האבות – כלומר, מלאכות נוספות הדומות לאבות ואסורות גם הן מן התורה. אם כן, מה מעמדן של תולדותיהם של אבות הנזיקין? האם הפעולות הדומות לארבעת אבות הנזיקין וגורמות נזק לאדם או לרכוש אסורות באותה מידה?

יתר על כן, וזה העיקר – קיימות שתי אפשרויות לראות את הזיקה בין אבות לתולדותיהם, בדומה לשני פניה של הזיקה בין אבות ותולדותיהם אצל בני אדם. מחד גיסא, אפשר להתייחס לצאצא כאל מי שדומה לאביו, כאל מי שמגלם אותן תכונות אופי הנמצאות אצל האב; מאידך גיסא, מציאות הצאצא מתאפיינת גם בכך שהוא יונק מאותו שורש משפחתי שינק ממנו האב אבל באופן חלש ומצומצם יותר, היות שהתרחק משורש היניקה.

תולדותיהם של אבות המלאכות בשבת מגלמות באופן ממשי את התכונות שהן שורש הגדרת אותו אב ברובד המופשט והעקרוני. אין להתייחס כלל וכלל לאב מלאכה ברובד המעשי שלו – רובד המבדיל אותו לעתים מהפעולות המעשיות המאפיינות את תולדותיו. הגדרת כל אב מלאכה הנה עניין שבמופשט, צורת המלאכה וייעודה. כך, אף על פי שמבחינה מעשית זריעת עץ והשקייתו הן שתי פעולות שונות לחלוטין בהקשר המעשי שלהן, מבחינת צורתן הפנימית וייעודן הן

א: הפסיכולוגיה של האלימות – פתיחתא לסדר נזיקין

זהות – הן מצמיחות את הצומח. עניין זה הוא היוצר את משפחת "הזורע", ולא מעשה הזריעה לכשעצמה.¹³

לעומת זאת, היחס בין אבות לתולדות בתחום של יסודות הטומאה שונה מאוד. הלכות התולדות קלות יחסית בהשוואה להלכות אבות הטומאה, וזאת בעיקר מפני שריחוקן משורש הטומאה גדול יותר מריחוקן של האב. למשל, המת הוא אבי אבות הטומאה; מי שנגע במת הנו אב הטומאה והחפצים שנגע בהם מי שנגע במת הם ראשון לטומאה, וכן הלאה – שני לטומאה, שלישי לטומאה וכו'. ייתכן שההבדל בין אבות המלאכות בשבת לאבות הטומאה נובע מכך שמלאכות השבת משקפות את יסוד האחדות שבתשתית היש והטומאות משקפות את יסוד הפירוד.¹⁴

מכאן שואלת הגמרא: האם היחס בין התולדות לאבות בתחום הנזיקין דומה ליחס המתקיים בין תולדות לאבות בתחום אבות המלאכות, או שמא הוא דומה ליחס המתקיים בין תולדות לאבות בתחום יסודות הטומאה?

מבחינת אופיין של אותן תולדות נזיקין נראה שהופעת האלימות בעולם קרובה לתחום הטומאה והמוות, ולא לשבת, החושפת את שורש החיות של היש הנברא. אך באופן מפתיע, מהלך הסוגיה מכוון אותנו למסקנה הפוכה.

3. שורשי האלימות

הדיון המתפתל בגמרא עוקב אחרי תשובתו של רב פפא לשאלת הגמרא: "יש מהן [מהתולדות] כיוצא בהן [הדומות לאבות] – כמו באבות המלאכות בשבת, ויש מהן לאו כיוצא בהן". הרבה דברים נאמרו במפרשי הגמרא על משמעות השאלה ועל העמדתה בתשתית הסוגיה של אבות הנזיקין. אנו כדרכנו מניחים שבירור שורש העניין קשור למושגי יסוד קיומיים המכוננים את מושגי ההלכה. אך כדי לעמוד על מושגים אלו יש לערוך עיון מדוקדק בלשון הסוגיה ובמהלכה.

מהניסוח של רב פפא אפשר היה בהחלט להניח שזיקת התולדות לאבות הנזיקין מתחלקת פחות או יותר שווה בשווה בין שתי האפשרויות – מקצת התולדות זהות בהלכותיהן לאבות ומקצתן אינן זהות להם. אלא שכל מהלך הגמרא בנוי כדי להבליט שוב ושוב את זהותן של התולדות עם האבות, את היותן "כיוצא בהן", כמו אבות המלאכות בשבת. יתר על כן, ברור לחלוטין שבדומה לאבות המלאכות, אין להגדיר את זהותם של אבות הנזיקין ברובד הפעולה המעשית, אלא יש לראותם כהפשטה של יסוד ערכי-מוסרי המתגלם בפעולות שונות ומציב מכנה משותף לאב ולתולדותיו. הפשטה זו יוצרת מעין "משפחה" של פעולות המחוברות זו לזו בצירון הפנימי.

כיצד?

הפעולה המעשית של האב המכונה "שור", כפי שמופיע בפסוק "כִּי יֵצֵא שֹׂר", היא נגיחה בקרניים. אך מתברר באופן מפתיע שתולדות של אב נזיקין זה הן נגיפה בגוף, רביצה ובעיטה. שכן כאמור, מה שקובע את "משפחת האב" הוא הציור הפנימי של גרימת הנזק – במקרה זה, כוונה תחילה להזיק. לעומת זאת, אם נניח, על פי שיטת שמואל, שהאב המכונה "מבעה" הנו "שן" (של הבהמה), הרי משפחת האב קשורה לשורש אחר של גרימת נזק – נזק שהוא פועל יוצא של פעולה המספקת הנאה לבהמה. על כן, באופן מפתיע, פעולת הנשיכה הנה תולדה של "שור" (קרן), היות שהיא נעשית בכוונה להזיק, ולא לשם הנאה. זוהי רק דוגמה מתוך שורה של דיונים בסוגיה זו. כל המהלך בנוי כדי להבליט את העיקרון הזה.

מה הרווחנו בהבנת שורשי הפעולות הגורמות נזק במהלך זה, המתפתל לאורך כמעט שני דפי גמרא? באופן הזה הגמרא מעצבת סוגיה המתאימה לפתיחת סדר נזיקין – פתיחה המשרטטת את נדבכי היסוד של הפסיכולוגיה של האלימות, ובד בבד מדגישה את עוצמת התיבוע המוחלטת לנשיאת אחריות מוסרית מצד האדם למעשיו.

נקל להבחין שזרימת הגמרא בסוגיה עוברת מפעולות חמורות יותר לפעולות חמורות פחות, במקביל לפרשת הנזיקין במקרא אבל באופן שונה ממנה. אלה רכיבי הזרימה בסוגיה:

א: הפסיכולוגיה של האלימות – פתיחתא לסדר נזיקין

- א. נזק שנגרם בכוונה תחילה – שור (קרן).
- ב. נזק שנגרם מתוך רצון לסיפוק הנאה – שן.
- ג. נזק שנגרם ללא כוונה ובלי סיפוק הנאה, ואירע במצב שבו אפשרות גרימת הנזק שכוחה ומצויה – רגל.
- ד. נזק שאינו מכלה לגמרי את החפץ הניזק.
- ה. נזק שנגרם בדרך אגב, "דרך הילוך", שלא בכוונה להזיק, בשל הרגל קבוע בהתנהלות בעל חיים.

כאמור, מהלך מבורר ומחודד זה מדגיש את היסוד המוחלט של נשיאת האחריות לגרימת נזק בכל מצב. הרי ברור כשמש שאם היתה כוונה תחילה להזיק יש לחייב את האדם על הנזק שגרמה בהמתן. מהלך הגמרא בא להבליט שגם במקרים רחוקים מאוד ממקרה כזה אחריותו של הבעלים בעינה עומדת. גם, למשל, במקרה שהגמרא מכנה "צרורות" – מקרה שבו הבהמה הלכה כדרכה, ואגב כך, ללא כל קבלת הנאה, נגרם הנזק – בכל זאת, "שמירתן עליך".¹⁵

יתר על כן, הגמרא טורחת כמה פעמים להבחין בין אדם לבהמה בהקשרים אלו. זאת לעומת מגמת הפסוקים שציינו למעלה, שיצרה דמיון בין אדם לבהמה כדי לאפיין את היסוד היצרי באישיות האדם, המביא אותו לכדי מעשים אלימים. הנה כמה דוגמאות:

- האדם הוא בר דעת. על כן הוא מסוגל להיזהר ולא להינזק במצבים שבהם בהמות לא ישימו לב לסכנה האורבת להן (למשל, ב"בור" – מכשול ברשות הרבים).¹⁶
- על האדם רובצת אחריות מוחלטת למעשיו. על כן הוא חייב בנזק שגרם בין בהיותו ער בין בהיותו ישן.¹⁷
- חכמי התלמוד קבעו רשימות אבות נזיקין גדולות בהרכבה מהרשימה שבמשנה – שלושה עשר ואפילו עשרים וארבעה אבות נזיקין. רשימות אלו מורכבות בעיקר ממעשים אלימים של האדם – דוגמת גנב, גזלן, עדים זוממין, האונס וכן הלאה.¹⁸ בכך מבקשת הגמרא להדגיש ששורש הנזקים בעולם אינו נמצא אצל הבהמות, כפי שעשוי להשתמע מהמשנה, אלא אצל האדם,

ואף אבות הנזיקין שבמשנה חוזרים בסופו של דבר לתבוע
אחריות מהאדם.

במהלך המדגיש את הפן המופשט של אבות הנזיקין מפרטת הגמרא
לפנינו, אחד לאחד, את שורשי האלימות והנוק. מתוך כך היא יוצרת
השוואה והנגדה ביניהם ובין אבות המלאכה האסורים בשבת. מחד
גיסא, נוצר דמיון מפתיע דווקא בין אבות – כלומר שורשי – הנזיקין
ובין אבות מלאכות השבת, שגם הם ציורים מופשטים, ולא ביניהם
ובין אבות הטומאה, הקשורים באופן מובהק לרובד החומרי של הקיום
באמצעות מגע ממשי עם חומר המאבד מחיותו. אם כן, אבות המלאכה
ושורשי הנזיקין באים מאותו שורש – מהדעת ומהרצון של בני אדם.
כתוצאה מכך שתי קבוצות ה"משפחות" הללו מוגדרות ומתוחמות
בציור הפנימי המופשט שלהן, ולא ברובד החומרי והמעשי שלהן,
כמו באבות הטומאה. מאידך גיסא, אבות הנזיקין ואבות המלאכות
הם שני פנים שונים ואף מנוגדים בדעת האדם ובפנימיותו – הפן
היוצר ומתקן עולם, שנאסר בשבת כדי להכיר במי שברא את העולם,
והפן ההורס את העולם ופוגע בהופעת החיות האלוהית, בגילוי השם
המיוחד, ביש הנברא.

שתייהן – גם קבוצת משפחות אבות המלאכות וגם קבוצת
משפחות אבות הנזיקין, על שיטותיהן השונות – הן בכחינת שיקוף
עמוק של פנימיות נפש האדם כגילוי של הדעת והרצון המכוון את
כל היש, האחת בשימושו של האדם בה לשם יצירת חיים והאחרת
בשימוש שמשמש בה האדם לשם סיפוק עצמי. זהו הבסיס להבאת
השיטות בחינת "אדם מועד לעולם"¹⁹ שהזכרתי למעלה. בשיטות אלו,
שיטתו של רב אושעיא, המונה שלושה עשר אבות נזיקין, ושיטתו של
רבי חייא, המגדילה לעשות ומונה עשרים וארבעה, כמעט כל האבות
הם פעולות של אלימות ישירה בידי אדם. באופן הזה הגמרא כמו
סוגרת מעגל עם פתיחת הסוגיה שבה הובאו פסוקים המתארים את
הדחף המלחמתי בשורש אישיות האדם בהעמדת היסודות הראשוניים
של אבות הנזיקין.